

Byung-Chul Han: Bir Özgürlük İmkânı Olarak Yorgunluk - Filiz Aydın Cevher

Giriş

Byung-Chul

Han, *Yorgunluk Toplumu* (Han, 2023) isimli kitabında

-metinde kitaba yapılacak atıflar sadece sayfa numaralarıyla belirtilecektir-

günümüz toplumundaki değişimleri ve bunların bireyleri nasıl etkilediğini eleştirel ve de ilgi çekici

biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, değişimin nedenlerine dair

analizinin eksik kaldığı dolayısıyla sonuçlar ve etkileri üzerinden değerlendirmeler yaptığı belirtilebilir. Sürecin dinamiğini dikkate almamak hem sonuçların doğru değerlendirilmesinde hem de onlarla mücadelede sorunlara neden olmaktadır. Öte yandan, Han'ın sonuçlardan hareket etmesi eleştiri gücünü de zayıflatmaktadır.

Bu yazıda kitabın, disiplin toplumundan performans toplumuna geçildiği dolayısıyla disiplin toplumuna dair yapılan özgürlük analizlerinin performans toplumu için geçerli olamayacağı iddiası, sürece yer verilerek değerlendirilmeye çalışacaktır. Bu değerlendirmede Han iki nokta üzerinden eleştirilecektir: Öncelikle performans toplumunun disiplin toplumundan tümüyle başka bir toplum olmadığı, her ikisinin de kapitalist işleyişin farklı evrelerine denk gelmeleri nedeniyle değişiklikler göstermekle birlikte süreklilikler de içerdiğinden hareket edilecektir. İkinci olarak Han'ın Heidegger'den hareketle özgürlüğü birey özelinde düşünceyle ilişkilendirmesinin özgürlüğe olanak tanıyıp tanımadığı tartışılacaktır.

Performans

Toplumu Disiplin Toplumundan Bir Kopuş mudur?

Başlarken

Han'ın disiplin toplumu ve performans toplumunu nasıl ele aldığını kısaca belirtmek yazının takibini kolaylaştıracaktır. Han, performans toplumu olarak adlandırdığı içinde bulunduğumuz toplumun, "Faucault'nun kliniklerden, tımarhanelerden, hapishanelerden, kışlalardan ve fabrikalardan oluşan disiplin" toplumundan tümüyle başkalaştığı ve bu toplumun disiplin toplumunun itaat öznelerinden değil performans öznelerinden oluştuğunu belirtmektedir.(19) Tıbbi kavramlarla ifade ettiği bir diğer fark ise disiplin toplumunun bakteriyel, viral olarak belirlenen immünoloji toplumuna karşılık gelirken performans toplumunun patolojik açıdan Depresyon,

Dikkat Eksikliği-Hiperaktivite Bozukluğu,
Sınırdaki Kişilik Bozukluğu veya Tükenmişlik Sendromu gibi nöronal olarak belirlenen bir toplum olduğudur. Han, immünolojik ve nöronal ayrımı üzerinden disiplin toplumunun bir negatif/öteki çatışmasına dayanırken performans toplumunda sorunların negatiflikten değil pozitiflikten kaynaklandığını ifade etmektedir.(9-10) Bu çerçevede, Han'a göre performans öznesi, disiplin toplumunun itaat öznesi gibi bir dış tahakkümden ve şiddetten dolayı değil gönüllü olarak özgürlük hissiyle performans göstermektedir. Pozitifliğin kaynağı da kişinin tümüyle olumlayarak çalışmasıdır. Han'ın aşağıdaki ifadeleri analiz noktalarını anlamak açısından önemlidir:

Depresif insan, herhangi bir yabancı zorlama olmaksızın gönüllü olarak kendi kendisini sömüren *animal laborant*tır. Aynı zamanda hem avcı hem de avdır. ... Performans öznesi kendini, kendi kendisiyle savaşır halde bulur. Depresif kişi bu içselleştirilmiş savaşta yaralanmış kişidir. (23) Performans öznesi onu çalışmaya zorlayacak veya sömürecek her türlü dışsal tahakküm merciinden bağımsızdır. Kendi kendisinin egemeni ve efendisidir. Dolayısıyla, kendinden başka kimsenin boyunduruğu altına girmez. Bu açıdan itaat öznesinden ayrılır... Sömüren aynı zamanda sömürülendir... Bu öz-gönderimsellik, kendi doğasında bulunan zorlayıcı yapılar nedeniyle şiddete dönüşen paradoksal bir özgürlük üretir. Performans toplumunun psişik hastalıkları, tam da böylesi bir paradoksal özgürlüğün patolojik tezahürleridir. (24)

Han disiplin toplumu ve performans toplumu ayrımını büyük oranda çalışmayla ilişkilendirerek ekonomik işleyişi ya da toplumsallığı küreselleşme, toplumsal bilinçdışı, geç-modern, postmodern gibi farklı kavramlarla ifade etmektedir. Öte yandan, kitapta bu kavramlara ilişkin bir açıklama bulunmadığından bu kavramlarla neyi kastettiği de tam olarak anlaşılmamaktadır. Farklı kavramlarla ifade ettiği ekonomik işleyişi bir nevi

verili kabul eden Han'ın performans öznesini

metnin odağına alması, toplumu ekonomik işleyişten ziyade birey temelinde ele aldığı göstermektedir.

Nitekim kendisi de önsözde performans öznesinin yorgunluk toplumunun kök-figürü

olduğunu belirtmektedir.(7) Han'ın toplum yaklaşımında dikkat çeken bir diğer husus performans toplumunu bir homojenite olarak kabul etmesidir ki bu performans toplumunun negatifikten yoksun olduğu varsayımıyla da uyumludur.

Han'a göre efendi-köle diyalektiği özgürlükle sonuçlanmamış, efendiler de dahil performans toplumundaki herkes köleleşmiştir.[1] Han bu toplum yaklaşımıyla sömürü ilişkilerinin üstünü

örtmekte, dahası sömürüyü

de kişisel

sorumluluk alanına devretmektedir. Öte yandan, Han'ın toplumu ele alış

biçiminin özgürlük

yaklaşımında da önemli

sonuçları olacaktır.

Peki bu iddialar ne

kadar geçerlidir? Han'ın kullandığı kavramlardan küreselleşme özelinde sürece baktığımızda

küreselleşme tümüyle bambaşkalık olarak ele alınabilir mi? Günümüzde

küreselleşmenin, kapitalist toplumsallıkta neoliberal döneme karşılık geldiği büyük

oranda kabul görmekte

olup *bambaşka* bir

toplumsallık olduğu iddiası son derece zayıflamıştır. Nitekim Han da performans toplumu için bambaşka

bir toplum iddiası ile başlar fakat ekonomik işleyişteki sürekliliği vurgular:

Han'a göre her iki toplum için de "toplumsal bilinçdışı"nın doğasından kaynaklanan üretimi

maksimize etme ve üretkenliği artırma zorunluluğu ortaktır.(20-21) Han, yaşanan değişimi üretkenliği

artırma zorunluluğuyla ilişkilendirirken başkalgı itaat ve otorite

pratikleriyle temellendirmektedir. Dolayısıyla üretkenlik artışı ihtiyacı bir

süreklilikken bu amacı gerçekleştirme araçlarındaki değişikliğin başkalgıya yol

açtığı kabul etmektedir. Üretkenlik artışı ihtiyacı kapitalist üretimin en başından itibaren zorunluluğu olmakla birlikte bu ihtiyacın bambaşka bir topluma yol açtığı iddiası ya da değişimi üretkenlik artışı ihtiyacıyla ilişkilendirmek tartışmaya açıktır. Öte yandan, Han'ın tanımından hareket edilse dahi merkez ülkeler özelinde değil de -ki oralarda dahi tümüyle performans toplumundan bahsedilmesi zordur- küresel düzlemde bakıldığında disiplin toplumunun artık geçerli olmadığı iddiası da zayıftır. Gerek ulusal gerekse küresel düzeyde kapitalizmin homojenleştirme etkisine farklılaştırma, standardize etme etkisine ise sürekli olarak ürettiği eşitsizlikler eşlik eder. Neoliberal politikalara gidilen sürece ana hatlarıyla bakıldığında Han'ın iddialarının pek de geçerli olmadığı görülür.

Değişim sürecine bakıldığında neoliberal döneme ya da küreselleşmeye yol açan nedenin, üretkenliği artırma çabası değil tam tersine merkez ülkelerdeki teknoloji yoğun üretimin üretkenliği tolere edilemeyecek düzeyde artırması olduğu görülür. Üretkenlik artışıdaki yükselme 1970'lerde merkez ülkelerde ortalama kar oranlarında ciddi bir düşüşe yol açmış (Carchedi, Roberts, 2021) ve bunu aşma çabaları da üretimin ve tüketimin küreselleşmesiyle sonuçlanmıştır. Teknolojik gelişmeyle birlikte artan üretkenlik hem niceliksel olarak meta üretimini artırmış hem de artık değere doğrudan bağlı olan ortalama kar oranlarını düşürmüştür. Merkez ülkeler açısından bir yandan emek gücüne duyulan ihtiyaç diğer yandan üretkenlikle birlikte artan kullanım değerinin satış zorunluluğu piyasanın genişletilmesini gerektirmiştir. Merkez ülkelerin üretimlerini çevre ülkelere kaydırmalarıyla gerçekleşen küresel meta zincirleri bu çabanın sonucu olarak görülebilir. Bu değişim merkez ülkelerde disiplin toplumunun *görünürlülüğünü*

azaltmaktadır, ancak çevre ülkelerine bakıldığında disiplin toplumundan uzaklaşmış olduğu iddiası ne kadar geçerlidir? Fordist üretimin disiplini altında bile değil vahşi kapitalizmin yoğun baskısı altında çalışanları birer performans öznesi olarak görebilmemiz mümkün müdür ya da merkez ülkelerde merdiven altı üretimlerde çalıştırılan göçmen işçiler için de performans öznesi ifadesini kullanabilir miyiz? Ana üretimin hala disiplin toplumu pratiklerini gerektirdiği hatta yer yer vahşi kapitalizmin sömürsüne dayandığı açıktır. Bu açıdan Han'ın performans toplumu analizinin büyük oranda merkez ülkelere dayandığı, performans öznelerinin de orta sınıfa karşılık geldiği söylenebilir.

Özgürlük:

Dünyadan Ayrılmak

İkinci

eleştiri noktası olan Han'ın özgürlük yaklaşımına gelindiğinde, itaat ve tahakküm pratikleriyle ilişkilendirdiği özgürlüğün kitabının odağını oluşturduğu söylenebilir.

Görüldüğü

üzere Han, itaat ve tahakküm pratiklerini de çalışma ilişkisi üzerinden birey bazlı ele alır. Öte yandan Han, disiplin toplumu ile performans toplumu ayrımını itaat ve tahakküm pratiklerine dayandırdığından tüm kitap boyunca özgürlük olanağının disiplin

toplumu analizleriyle mümkün olamayacağını Hannah Arent, Jean Baudrillard, Alain Ehrenberg eleştirileriyle

ifade eder. Çünkü Han'a göre performans öznesi, onu çalışmaya zorlayacak veya sömürecek

her türlü dışsal tahakküm merciinden dolayısıyla ötekilikten/negatiflikten yoksundur. Kaldı ki Han, efendi-köle

diyalektiğinin herkesin köleleştiği

bir şekilde gerçekleştiğini belirtir. Han bu ifadesiyle, aslında ekonomik işleyişteki negatifliğin özgürlüğün

olanağını oluşturmadığını da ifade etmiş olur. Bu nedenle, ekonomik işleyişi verili kabul eden Han'ın özgürlük yaklaşımında ortaya koyduğu negatifi ekonomik işleyişi dönüştürmek gibi bir sonucu olmayacaktır. Peki gerçekte böyle midir, çalışmamız bir keyfilik midir ya da performansımızı artırmamız tamamen içsel bir zorunluluk-özgürlük çakışması mıdır? Gerçekte sömüren ve sömürülen ilişkisi ortadan kalktı mı, herkes yorgunluk paydasında eşitlendi mi, efendiler dahil herkes köleleşti mi? Öncelikle bu sorulara, ardından da Han'ın performans öznesine nasıl bir özgürlük imkânı sunduğuna bakalım.

Bilindiği

üzere, kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte geçim araçlarından yoksun kalan insanlar çalışmak ve geçim ihtiyaçlarını piyasadan temin etmek zorunda kalmışlardır. Kapitalizmde, feodal toplumda artığa siyasi zorla el koyulması dolayısıyla çalışmanın siyasi zorla sağlanması geçerli değildir. Kapitalist toplumda artığa ekonomik araçlarla el koyulur ve insanların çalışma zorunluluğu siyasi zordan değil ekonomik zordan kaynaklanır. Siyasi zorun ortadan kalkması, çalışmanın sözleşme çerçevesinde özgürlükle ilişkilendirmesine neden olur. Bununla birlikte çalışma, ekonomik zordan kaynaklanan bir zorunluluk olup artığa el koyma da ekonomik araçlarla gerçekleşir.

Bu durum disiplin toplumunda da performans toplumunda da zorun görünürlüğünü engelleyen ve çalışma ilişkilerinde özgürlük yanılması oluşturan kapitalizme içkin bir özelliktir.

Kapitalist sınıf açısından baktığımızda yine kapitalizmin en başından itibaren onların da emekçiler gibi piyasa zorunluluklarına tabi oldukları açıktır.

Yaşanılan derin eşitsizliklere rağmen

Han'ın "toplumsal bilinçdışının doğası"yla açıkladığı,

başkalarının piyasanın görünmez eliyle ifade ettiği kapitalist işleyişin kurallarına dayalı piyasa zorunluluklarına tabi olmak üzerinden bir eşitlik çıkarmak hayli naif bir yaklaşıma karşılık gelmektedir. Dolayısıyla eğer gerçek bir ötekilikten/negatiflikten bahsedilecekse işyerinde çalışmayı disipline eden, gözetleyen çalışmayı belirleyen kişilere değil kapitalist işleyişe içkin sömürü ilişkilerine bakmak gerekir.

Öte

yandan, performans öznesinin kendi üretkenliğinin bekçisi olması dahi dışsal bir zorunluluktan kaynaklanır. Neoliberal dönemde iş bulma, işe devam edebilme, yükselme performansla ilişkilendirilerek kişisel sorumluluk alanına kaydırılmıştır. Anna Lowenhaupt Tsing'in de belirttiği üzere bu dönemin en temel özelliği güvencesizliktir, artık "...dünyanın en zengin ülkesinde bile düzenli bir ücret ve sosyal haklar sunan" işler hem çok azalmış hem de insanlar böyle işler bulma umut ve isteğini kaybetmiş durumdadır (Tsing, 2023, ss.17-20, 143). Bu şartlar altında hem iş bulmanın hem de kaybetmemenin performansa bağlı olması açıktır ki performansın kişiye içsel değil dışsal bir zorunluluktan kaynaklandığını göstermektedir.

Diğer taraftan, somutta bir dış tahakkümün ya da otoritenin görünür olmaması meta, piyasa, ekonomik zor, özgürlük gibi soyutluklar üreten kapitalizme uygun olarak otoritenin de soyutluğuna karşılık gelmektedir. Han'ın tabiriyle disiplin toplumunda dahi otorite ve tahakküm ilişkileri bu niteliktedir. Kapitalist toplumda görünürde nesnel ve kişisel olmayan bir tahakküm sistemi bulunmaktadır. Kapitalizm öncesi toplumsallıklara göre "özgür" insanlar "nesnel" görünen bir toplumsal tahakkümün altındadırlar. Bu tahakkümün nesnesi ve zemini ise emektir (Postone, 2003, s. 25). Kapitalist çalışma ilişkilerinde

otorite ve tahakküm ilişkileri, işin gereği nesnel ve bilimsel kurallara uyma sorumluluğu ile görünmez olurken eşitsizlik de herkese eşit biçimde uygulanan kurallarla, biçimsel bir eşitlikle perdelenir (Aydın Cevher, 2022, s. 202). Ortak bir amaç doğrultusunda herkesin yönetime katıldığı, görüşlerini ifade ettiği iddiasıyla neoliberal dönemde ortaya çıkan yönetim modelinde performansıyla şirketin karını artırmaya çalışan “özne”, işinin devamlılığını korumaya çalışmaktadır. Bu ise çıkar ortaklığını değil güvencesizliği ifade eder.

Han, bir yandan performans toplumunda sömürü ilişkilerinin üzerini örterken diğer yandan çalışma performansını yanlış bir varoluş biçimi olarak değerlendirir ve özgürlük yaklaşımını bu temeller üzerinden ortaya koyar. Han için temel sorun, performans öznesinin kendisini dünyayla/çalışmayla özdeşleştirmesidir. Han’ın özgürlük yaklaşımı büyük oranda Heidegger’in özgürlük yaklaşımına dayanmaktadır. Dolayısıyla, Heidegger gibi dünya[2]/*Dasein* ayırımından hareket eder ve birey özelinde düşünsel bir özgürlük önerisi sunar. Bu nedenle özgürlüğün önündeki temel engeli dünyayla özdeşleşme olarak değerlendirir, pozitifliğin aşırılığı olarak bu özdeşleşme aynı zamanda özgürlük için gerekli niteliklerden yoksun kalınmasına da neden olur. Han’ın belirttiği yoksunluklar, dünyadan ayrılış için gerekli olan *vita contemplativa* yani derin düşünme araçlarıdır. Han, yoksunluklardan dikkatin değişen yapısı, anlam

yoksunluğu ve hızlanma noktalarına yoğunlaşır.

Vahşi doğada hayatta kalmaya olanak sağlasa da performans öznesinin dikkat tekniği olan *multitasking*, yaratıcı can sıkıntısını ortadan kaldırır, dolayısıyla derin ve tefekküre dayalı felsefeyi de içeren kültürel başarıları engeller.(25-27) Han'a göre bugün ihtiyacımız olan Arendt'in vurguladığı *vita activa* yani eylem değil, *vita contemplativa*dır. Han, hem gelip geçici olanın hem de kalıcı olanın kendisini ancak derin ve tefekküre dayalı bir dikkate açacağını söyler.(28) Öte yandan Han, performans öznesinin hiperaktifliğini ve hiper-nevrotikliğini ve bütün insani etkinliklerinin çalışma seviyesine düşmesini anlam yoksunluğuyla, varlık eksikliği ile açıklar.(33-35) Performans öznesinin dünyasallaşması ile yaşanan şey varlık eksikliğidir. Çünkü dünyasal zaman hızın zamanına tabidir ve bu Heidegger'in de ifade ettiği şimdiki temel alan alelade zamandır (Heidegger, 1996, ss. 87-89). Han'ın ifadeleriyle, "Hızlanma ve hiperaktivite zamansal genişlemeye izin vermez. Gelecek, uzatılmış bir şimdikiye karşılık gelir."(41) Dolayısıyla "...aralık ve ara-zamanlar açısından yoksul, kesintiler açısından çok daha yoksul" bir hale geliriz.(40)Oysa "(B)aşkaya doğru gerçek bir dönüş, kesintinin negatifliğini gerektirir. Eylemin öznesi yalnızca duraklamanın negatifliği aracılığıyla katıksız aktiviteden kaçan olumsuzluğun bütün mekanının baştan sona kat edebilir. Tereddüt, her ne kadar pozitif bir olgusal eylem olmasa da, eylemin çalışma seviyesine düşmemesini gerekli kılar."(40) Han, ekonomik işleyişte kabul etmediği negatifliği, özgürlüğün olanağı olarak dünya/*Dasein* ayrımını sağlayacak kesinti ile ilişkilendirir. Özgürlüğü birey özelinde düşünsel olarak değerlendiren Han, bir özgürlük olanağı görmediği dünyadan ayrılmayı özgürlük yaklaşımının dayanağı yapar.

Han

kesintinin olanağını ise öfke ile açıklar: “Öfke, bir durumu kesintiye uğratabilen ve yeni bir durumu başlatabilen bir güçtür/yetidir.” (41) Bu açıdan öfke hızın şimdisini kesintiye uğratar. Han, kızgınlıkla öfkeyi Heidegger’in korku ve kaygı[3] ayrımına benzer biçimde ele alır: “Öfke de tekil bir olgu-durumuyla ilgili değildir, bütünü olumsuzlar.”(42) Heidegger’de Dasein, kaygı ile ölüme yönelik varlık olduğunu anladığında gelecek şimdiiyi keserken, Han’da öfkenin bütünü nasıl olumsuzladığı ve şimdinin zamanını hangi zaman boyutuyla kesintiye uğrattığı açık değildir.[4]

Han’ın kesinti ile performans

toplumundaki özgürlük

yanılsamasını

nasil aştığına ve nasıl bir başkalık sunduğuna bakıldığında, Han’ın temelde varlık eksikliğinden hareket ettiği söylenebilir.

Han, Heidegger gibi performans öznesinden

“varlık nedir” sorusunu sormasını ister, bu soruyu sormanın

olanağını ise yorgunlukta bulur. Performans toplumu aynı zamanda yorgunluk toplumdur:

“Performans toplumunun yorgunluğu,

yalnızlaştıran bir yorgunluktur, yalıtılmış ve izolasyon üretmekte etkilidir.”(54)

Buna karşılık Han, bu yorgunluğun

dönüşümüyle

performans öznesini

yoksunluklarından kurtararak kesintiye, derin düşünceye, Ben’in azaltılmasına, yavaşlamaya,

huzura ve barışa kavuşturur. Bunu da Peter Handke’nin *Yorgunluk Üzerine Deneme*’sini olumlayarak yapar.[5]

Performans

toplumunun yorgunluğundaki yalnızlaşma ve izolasyon Ben'in başat olduğu bir durumdur.

Dünya, bir

herkeslik haliyken onun içine gömülmüş

kişi Ben duygusu ile herkeslikten farklı olduğu yanılısamasını yaşar. Yine, dünya ve Ben özdeşliği Ben'i

çalışmayla örtüştürür.

Oysa özgürlük

çalışmada gerçekleşemeyeceğinden bu özdeşliğin

kaldırılıp dünya

ve ben ikiliğinin kavranması gerekmektedir. Han, Handke'nin "... aktif-olmanın mutlaklaştırılması esnasında tamamen ortadan kaybolan tüm *Dasein* ve *Mitsein*

formlarını bu "temel/kökten

yorgunluk"ta bir araya..."(56) getirdiğini belirterek, analizinin açıkça

Heideggerci olduğunu ifade eder. Çok kabaca ifade etmek gerekirse yorgunluk,

durma ve kesintinin olanağını oluşturur. Kişi durup dünyayla bütünleşmiş

yaşamına bakar ve orada kendi olmadığını bir herkeslik olduğunu, özgür olmadığını anlar ve

çalışmayla/dünyayla arasına mesafe koyar.

Peki

bu kesinti mevcut yaşam koşullarında

nasıl gerçekleşecektir?

Han, bu konuda Şabat örneğini verir.(58-59) Bu

durumda tatil günleri "yeni bir varoluşun" kesintileri olarak görülebilir. Bu kesintinin

uzaklaşmayı sağlayıp sağlayamadığı bir tarafa bırakılsa dahi uzaklaşmanın sunduğu özgürlük

ayrıca tartışmalıdır. Han, "ikiliğin" tekrar üretilmesiyle benin dünyayla ilişkisinin değişeceğini

belirtir: Dünya, "hiç kimse ve hiçbir şeyin 'hakim' hatta yalnızca 'üstün' bile olmadığı ayrımsızlık olarak dostluğun mekanı(dır.)"

haline gelir.(55) Dünyayla arasına

mesafe koyan ben'in

çalışmaya bakışı da değişir:

“Handke, çalışan ve kavrayan elin karşısına asla kararlı bir şekilde kavramayan, oynayan eli koyar. ... artık yalnızca oynuyorlardı.”(57) Bu Heidegger’in *zaten-beraber-var-olmak*’tan *ile-beraberce-öylesine-bulunmak*’a geçişine karşılık gelir.[6] Yaşanması umulan kişinin kendi olamadığı, özgür olamadığı dünyadan düşünsel bir uzaklaşmadır, dünyaya dair bir değişim ön görmeyen, salt dünyaya ve oradaki Ben’e dair bakış açısının değiştirilmesidir. Bu yaklaşım kişisel gelişim önerilerinin entelektüalize edilmiş hali gibi görünmektedir.

Yaşamın aşırı hızlanarak geçiciliğin başat hale geldiği bu dönemde dikkat sorunu, anlamsızlık, yalnızlık, sürekli meşgul olma hemen hepimizin deneyimlediği olgulardır. Bu açıdan günümüz insanı fordist üretimde makinenin bir uzvuna dönüşmüş insandan farklılaşmıştır. Fordist üretimde de üretim bandına eşlik etmesi gereken işçi için hız can alıcı önemdeydi, fakat Han’ın tanımladığı haliyle, özellikle orta sınıf açısından bakıldığında, günümüzde aşırı uyaran ve *multitasking* ayırt edici olarak ortaya çıkıyor. Öte yandan, dijitalleşme yaşamın her alanını sardığından, sadece çalışma zamanında değil çalışma dışı zamanda da tüm toplumun aşırı uyarana maruz kaldığı ve dijital yayınlara kadar yayılan hızlıca ve sürekli tüketme sonucunda her şeyin geçici hale geldiği de açıktır. Dolayısıyla tek başına hızdan değil, aynı anda çoklu *geçici* meşguliyete ait bir hızdan bahsedebiliriz. Burada artık bir süreçten değil, salt parçalardan oluşan geçici işler topluluğundan söz edilebilir. İşin parçalanması ya da uzmanlaşmış detaylı bir iş bölümünden ziyade, yapılan geçici işler topluluğunun sonucunu, ürününü, etkisini görmenin mümkün olmadığı bir meşguliyet içindeyiz. Bu nedenle, çok meşgul olmakla beraber kendimizi etkisiz ve anlamsız hissetmekteyiz. Han’ın da belirttiği gibi sinirsel rahatsızlıkların en

önemli

nedenlerinden biri bu yoğun anlamsızlık duygusudur.

Peki

tüm yaşamı saran deyim yerindeyse sürecin kaybına bağlı hızlanma kapitalist üretim bağlamında nasıl

açıklanabilir? Yine küresel meta zincirlerinden devam edersek, üretimin farklı mekân ve zamanlara yayılmasının hızı son derece önemli hale getirdiği görülür.

Dünyanın farklı yerlerinde üretilen ürün

parçalarını hızlı ve senkronize şekilde bir araya getirip

nihai ürüne ulaştırma zorunluluğu ve iş süreçlerinin koordinasyonu, fabrikanın

tekli zaman ve mekânıyla ilişkilenen hızı aşmaktadır. Küresel üretim için

gerekli olan hız yeni teknolojik gelişmeleri tetiklemiş, geliştirilen teknoloji

yaşamın tüm alanlarını sararken *multitasking* de

yaşamın kaçınılmaz özelliği

olmuştur. Öte yandan, gerek üretim alanında ürünün bir parçasını hatta parçanın

bir kısmını üretenler gerekse bu süreci senkronize eden beyaz yakalıların büyük

bölümü,

yaptıkları işlerde ürünü ve ürün üzerindeki etkilerini somut bir şekilde

deneyimleyecekleri süreçten yoksundur. Üretimin

çoklu zaman ve mekâna yayılması fabrikanın tekli zaman ve mekânının olanak

tanıdığı süreci yok etmiştir.

Sorunlar,

toplumsal yaşamın her alanına

nüfuz etmiş kapitalist işleyişten kaynaklanmaktayken Han

işleyişi, “toplumsal bilinçdışının doğası” olarak doğallaştırarak sömürü ilişkilerini

kaçınılmaz ve

zorunlu kılar. “Performans öznesinin”

yaşamı yabancılaştırmaya karşılık gelmekle birlikte Han’ın özgürleşme önerisinin

yabancılaştırmayı

derinleştirmekten öte

bir anlamı olmadığı belirtilebilir.

Sonuç Yerine

Han bu denemesinde, disiplin toplumunu eleştirerek varlığa dönüş çağrısı yapan ve varoluş üzerinden özgürlük yaklaşımını ortaya koyan Heidegger'in özgürlük yaklaşımını performans toplumuna uyarlama girişiminde bulunuyor. Buradaki ironi, performans toplumunun disiplin toplumundan tümüyle başkalaştığını ve disiplin toplumunun özgürlük analizlerinin performans toplumunda geçerli olamayacağını iddia eden Han'ın, özgürlük yaklaşımını disiplin toplumu üzerinden inşa eden Heidegger'in yaklaşımından hareket etmesidir. Burada Heidegger'in özgürlük yaklaşımının detaylarına girmek mümkün olmamakla birlikte konuyla ilgili noktalara yer verilecektir.[7] Han da Heidegger gibi analizine çalışmayla başlar, ancak onun gibi özgürlük için çalışma koşullarında bir değişiklik öngörmez, çalışma koşulları olarak dünya kaçınılmazdır, o halde bakış açımızı değiştirerek onu ben'den ayrı *ile-beraber-öylesine bulunduğum*, oyun oynadığım bir alan olarak görebilirim. Yine toplumu herkeslik olarak eşitleyen Heidegger gibi Han da toplumu yorgun köleler olarak eşitler. Böylece, her ikisi de sömürü ilişkilerinin üstünü örter. Tüm bu yaklaşım aslında gerçeklikte hiçbir değişiklik öngörmeyip onu verili, kaçınılmaz kabul edip doğallaştırarak bakış açısının değiştirilmesi telkinidir. Dolayısıyla, mevcut gerçekliğin yeniden üretimiyle sonuçlanması kaçınılmazdır. Karel Kosik'in Heidegger eleştirisi Han için de ziyadesiyle geçerlidir: Han'ın analizi yabancılaştırmadan yabancılaştırmış bir kaçıya yani hayali olarak yabancılaştırmayı aşmaya karşılık gelir (Kosik, 2015, ss. 67-68).

Kaynakça

Aydın Cevher, F. (2022). *Kapitalizmde zaman bağlamında özgürlük ve zorunluluk ilişkisinin felsefe ve fizikteki konumu*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Carchedi, G. ve Roberts M. (2021). The economics of modern imperialism, *Historical Materialism*, 29 (4), 23-69.

Han, B. (2023). *Yorgunluk toplumu*. (Çev. S. Yalçın). İstanbul: İnka Kitap. (Orijinal yayın tarihi, 2010)

Heidegger, M. (1996). Zaman kavramı. S. Babür (Çev.), *Zaman Kavramı: Aristoteles, Augustinus, Heidegger içinde* (87-89. ss.). Ankara: İmge Yayınevi.

Heidegger, M. (2011). *Varlık ve zaman*. (Çev. K. H. Ökten). İstanbul: Agora Kitaplığı. (Orijinal yayın tarihi, 2006)

Kosik, K. (2015). *Somutun diyalektiği: insan ve dünya sorunları üzerine bir inceleme*. (Çev. E. Kaya). İstanbul: Yordam Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1976)

Posthorne, M. (2003). *Time, labor, and social domination: a reinterpretation of Marx's critical theory*. New York: Cambridge University Press.

Tising, A. L. (2023). *Dünyanın sonundaki mantar: kapitalizmin enkazlarından yaşam imkanı üzerine*. (Çev. E. Gökyaran), İstanbul: YKY Yayınları. Orijinal yayın tarihi, 2015)

---

[1]“En nihayetinde efendi ve köle diyalektiği, her bir insan tekinin hem özgür hem de boş zamana sahip olduğu o topluma yol açmaz. Daha ziyade, efendinin kendisinin de bir çalışan köle haline geldiği bir topluma doğru götürür. Bu zorlanma toplumunda herkes kendi çalışma kampını yanında taşır. Bu çalışma kampının özelliği, kişinin aynı anda hem mahkûm hem gardiyan, hem kurban hem fail olmasıdır. Böylelikle kişi kendi kendini sömürür. Bu şekilde, sömürü tahakküm olmadan da mümkün hale gelir.”(35)

[2] Dünya, Heidegger’in kullandığı anlamıyla kabaca ifade etmek gerekirse çalıştığımız ve bu sırada diğer insanlarla (herkes) ilişkiye geçtiğimiz alandır.

[3] Havf (kaygı) korkudan farklıdır. Korku dünyada varolan şeylerden kaynaklanır, korkunun nesnesi tehdit edici bir şeydir. “Havfın nedeni bizatihi dünya-içinde-varolmaktır.” Martin Heidegger, (Heidegger, 2011, ss. 196-197)

[4] Kitabın “Bathleby Vakası” bölümünde ölüme ilişkin açıklamalar yapmış olmakla birlikte buradan net bir sonuç çıkarmak zorlama olabilir.

[5] Handke, dilsiz, bakışsız, bölen yorgunluğa anlatan, gören, barıştıran bir yorgunlukla karşı koyar. “Daha az Ben’in daha çokluğu” olarak yorgunluk, Ben’in sıkıntılarını gevşetmek suretiyle bir geçiş aralığı açar.” (55) Bu yorgunluk “dünyayı tanıdık kılan yorgunluktur”, “Ben daha-az-hale-geldikçe varlığın çekim kuvveti Ben’den dünyaya kayar. ...Yalnızlaştıran yorgunlukta tamamiyle imha edilen “ikiliği” tekrar üretir. (56) İnsanlar ve şeyler, dostane bir Ve (Und) vasıtasıyla birbirine bağlanmış olarak ortaya çıkar. (58)

[6] Heidegger’in ifadeleriyle belirtilirse: “Mevcut olanın gözetlenerek belirlenmesi anlamında bilmenin mümkün olabilmesi için öncesel olarak dünyayla ilgilenilerek yapıp ettiklerimizden *geri kalmaya* gerek vardır. İlgilenme; vücuda getirme, elle çalışma ve benzerlerinden imtina ederken, kendini içinde-var-olmanın geriye kalan tek haline, yani *...-ile-beraberce-öylesine-bulunmak*’a gireriz.” (Heidegger, 2011, ss. 63-64). Vurgular orijinal metinde bulunmaktadır.

[7] Varlık ve Zaman baz alınmıştır.

Dr. Filiz Aydın Cevher

Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, Yüksek Lisansını TODAİE'de Kamu Yönetimi Bölümü'nde ve doktorasını Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlamıştır. Zaman, ekonomi politik ve milliyetçilik başlıca çalışma alanlarıdır. Halihazırda Panorama'da yardımcı editör olarak çalışmaktadır

---

Bu yazıya atıf için: Filiz Aydın Cevher , “Byung-Chul Han: Bir Özgürlük İmkânı Olarak Yorgunluk” Panorama, Çevrimiçi Yayın, 2 Mayıs 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/05/02/fa/>

Telif@UIK*Panorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda

belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.